

כיבוש לוד והשפעתו על צה"ל

משה דיין, אדם בעל מודעות רבה להיסטוריה ולמקומו בה, הצליח להנחיל את המיתוס, שכיבוש העיר לוד במלחמת העצמאות נבע מפריצת הגדוד המשוריין שעליו פיקד - גדוד 89 - לתוך העיר. מחקר קפדני יותר מלמד שהפריצה הזאת הייתה מסע מבולבל למדי של כוח תועה בדרכו. אומנם גם הפריצה הזאת השפיעה על נפילת העיר, אך הייתה רק גורם אחד מיני רבים שתרם להצלחה. הבעיה היא שבשל ההשפעה העצומה שעתידה הייתה להיות לדיין הצליח המיתוס שהוא יצר, ואשר היה שגוי בבסיסו, להשפיע למשך שנים רבות על התפתחות תורת הלחימה של צה"ל

סא"ל בועז

במקביל נמשך המחקר האקדמאי של ההיסטוריה הצבאית של מדינת ישראל ושל צה"ל. ספרם של קדיש, סלע וגולן "כיבוש לוד, יולי 1948"⁷, העוסק בכיבוש לוד במהלך מבצע "דני" ובפרשת הטבח - שהיה או לא היה במסגד הגדול - מעורר שאלות היסטוריוגרפיות מעניינות. למשל, בנוב⁸ מדגיש שהכותבים מתעמתים עם "ההיסטוריונים החדשים", ובעיקר עם טענותיו של בני מוריס ביחס לגירוש הפלסטינים.⁹

המאמר הזה מנסה להציג פן היסטוריוגרפי אחר, המתחבר לוויכוח שהוזכר בפתח הדברים על המחקר ההיסטורי בצה"ל, וזאת על-ידי שימוש בכיבוש לוד כבמקרה מבחן (Case Study). המיקוד יהיה בקרב שניהל גדוד 89 בשעות אחרי הצהריים של ה-11 ביולי 1948 ורישומו בהיסטוריוגרפיה

ענף היסטוריה במטה הכללי", כפי שנכתב בעמוד השער, אך מצידו השני של הדף מופיעה ההודעה או האזהרה הבאה: "ספר ההרצאות תולדות

בספרות הניצחון שיצאה לאחר המלחמה מתוארת הפשיטה על לוד כהתקפת בזק נועזת שהכריעה את הקרב. כפי שכותב תלמי: "והמם את העיר הגדולה בת 18 אלף במכת-אש מהירה וחזקה"

מלחמת הקוממיות הופיע לראשונה מטעם קצין חינוך ראשי כ'ראשי פרקים להסברה'... ואינו משמש סיכום היסטורי-צבאי מסכם.⁶

מעל גבי כתב-העת "מערכות", אך גם במקומות אחרים, מתנהל ויכוח ביחס למחקר ההיסטורי של צה"ל ושל מלחמותיו בכלל וביחס לתוצרים של מחלקת היסטוריה בפרט.¹ ניתן לציין מספר דוגמאות לספרים פרי עבודתה של מחלקת היסטוריה, למשל ספרו של מייזל על כיבוש הגולן ב-1967² שראה אור באחרונה. ספר נוסף, שצוין על-ידי ישראל בן-דור³ כעדות למחקר ההיסטורי בצה"ל, הוא "קורות מלחמת העצמאות" של לורך,⁴ שהופיע גם כספר של מחלקת היסטוריה (ענף היסטוריה בזמנו) בשם "קורות מלחמת הקוממיות".⁵ בהקשרו של הספר הזה יש לציין שזהו אומנם: "סיפור המערכה [ש] הוכן על-ידי

סמח"ט נבעתי

העיר הגדולה בת 18 אלף במכת-אש מהירה וחזקה".²³ הדימוי של הקרב מוצק עד כדי כך, שדיין מתואר כמפקד הכוח שכבש את לוד ורמלה גם באטלס שחולק למשרתי הקבע והגמלאים בשנת 2000.²⁴ כך גם באטלס נוסף בעריכתו של ואלך ובפרקים שנכתבו על-ידי לורך, שם מופיע שוב אותו תיאור של הקרב, אשר נותן את הבכורה בכיבוש לפשיטת גדוד 89.²⁵ בספר נוסף, שחולק לאותו קהל יעד של משרתי הקבע, ניטלת מדיין הבכורה על כיבוש לוד, אך גם שם מתוארת תרומת הגדוד כמכרעת לכיבוש העיר.²⁶ גם במורשת הקרב הצבאית שפורסמה בתוך יחידות הצבא יש לכיבוש לוד המאפיינים שתוארו קודם. אלוף ישראל טל, בהיותו מפקד גיסות השריון, קבע: "הפשיטה ללוד נעשתה חלק מהמיתוס של השריון של צה"ל"²⁷ והפכה את סיפור הקרב לחלק ממורשת הקרב של החיל".²⁸ בהקשר הזה צריך לציין שנמצא רק מאמר ביקורת אחד, שנכתב קרוב לפרסום מאמרו של דיין. כותב המאמר שואל, האם ניתן לראות בקרב מופת לא בהקשר הביצוע אלא ביחס לתכנון.²⁹

ראינו שהדברים שנכתבו על הקרב מקורם באופן מכריע בגרסת דיין. אולם כבר קודם לכן, בדו"ח שנכתב לאחר הקרב, נרשמו הדברים בראייה לעתיד שעניינה: "איך יופיעו בדפי ההיסטוריה". כדאי להרחיב מעט את היריעה ולהמחיש את המודעות העצמית וההיסטורית בעזרת הדו"ח³⁰ ולהביא את תיאור הקרב, כפי שנתפס על-ידי הגדוד ובעיקר על-ידי מפקדו.³¹ כותרת המסמך מעידה כיצד תפס דיין את תוצאות הקרב ואת תפקידו שלו: "פריצת הדרך לבן-שמן - פשיטה לתוך לוד ורמלה". על-פי הדו"ח, הבין דיין שתרומתו למערכה בלוד היא מכרעת. "הסיכום העובדתי" הוא: "א. פריצת הדרך לבן-שמן לאחר 8 חודשי מצור. ב. חיסול כל עמדות ומחסומים לאורך הכביש הראשי בלוד ורמלה, פרט למשטרת לוד. ג. גרימת בהלה ובריחה מבוהלת בשתי הערים, שגרמה לבלבול

פרסומים חשובים אחרים משתמשים אף הם בתיאורו של דיין. למשל: מחקרו של אורן על מבצע "דני",¹⁵ ספרם של לוטווק והורובין על הצבא הישראלי¹⁶ ומחקרו המפורט של ברזנר על השריון במלחמת העצמאות.¹⁷ דיין עצמו חוזר על אותם דברים באוטוביוגרפיה "אבני דרך",¹⁸ והתיאור המקורי מופיע בביוגרפיות הרבות שנכתבו עליו. כך, למשל, אצל טבת¹⁹ ואצל חשביה.²⁰ התיאור של הקרב ב"מערכות" משמש, כאמור, בסיס לתיאורים בספרות המאוחרת, והוא שונה מתיאורים של קרבות רבים אחרים שהופיעו ב"מערכות" לאחר מלחמת העצמאות, בכך שהוא מסופר רק על-ידי דיין עם תוספת קטנה בשוליים של ניתוח הקרב והלקחים. התיאורים של קרבות רבים אחרים מסופרים על-ידי מספר מפקדים או מתוארים כדו"ח או כתחקיר.²¹ בספרות הניצחון שיצאה לאחר המלחמה מתוארת הפשיטה על לוד כהתקפת בזק נועזת שהכריעה את הקרב.²² כפי שכותב תלמי: "המם את

הצבאית. בתחילה תינתן סקירה ביבליוגרפית והיסטוריוגרפית קצרה, שתצביע על כך שהקרב תואר בצבע אחד, בדרך כלל, וזאת על-ידי מפקד הגדוד, משה דיין. זהו שלב יצירת המיתוס וערפל ההיסטוריה הצבאית על-ידי דיין.¹⁰ אבחן את מקומו של דיין במרחב ההשפעה על הצבא ועל תורתו ולבסוף אנסה לבחון האם לקרב ולאופן הנחלתו בצה"ל הייתה השפעה על דפוסי הלחימה שפיתח דיין ושהתפתחו בצה"ל.

תיאור הקרב, כפי שהוא מופיע בספרות ובכתבי העת, מתבסס, כאמור, בעיקר על מקור מרכזי אחד: משה דיין. קדיש, סלע וגולן מסתמכים באופן חלקי על תיאורו של דיין, כפי שהופיע ב-1950 במאמר ב"מערכות".¹¹ המאמר, שהוא תיאור בגוף ראשון, הופיע בצורתו המקורית גם בקובץ "קרבות נבחרים" ממלחמת העצמאות, שיצא בהיות דיין רמטכ"ל ב-1955.¹² התיאור הזה, אם כי בקיצור, מופיע גם בספר "קורות מלחמת העצמאות" של לורך¹³ ובהוצאה של ענף היסטוריה.¹⁴

מלחמת העצמאות: משה דיין מתדרך חיילים לפני פעולה

תיאור הקרב על לוד מתבסס בעיקר על מקור אחד: משה דיין

הזאת. היא נמצאה כל הזמן ברקע ההכנות למלחמה, שכן הקרב בלוד הוא מהמרכזיים בניסיונו של דיין בהפעלת כוחות טקטיים עד אותה העת.

הביוגרפיה של דיין מצביעה על כך שניסיונו בפקוד טקטי בשדה מתמצה בעיקר באותם ארבעה חודשים שבהם היה מג"ד 89, שכן לאחר מכן הוא צמח במהירות בדרגות ובתפקידים. בחינת מאפייני הלחימה של גדוד 89 בדי"ר טריף,⁵⁰ בלוד ובכרתיה⁵¹ במהלך המבצעים "דני" ו"מוות לפולש" במסגרת קרבות "עשרת הימים" (9-18 ביולי 1948) וכן בחינת המקורות של סגנון הלחימה של הגדוד מגלות את טביעות אצבעותיו הברורות של דיין. הוא ניהל את הגדוד על-פי רוחו וללא תפיסה טקטית ברורה. דוגמא לכך ניתן לראות בפתיחת מבצע "דני". יוחנן פלץ,⁵² סגנו של דיין, שהכין את הגדוד למבצע בהעדרו של דיין,⁵³ תיכנן להפעיל את הגדוד במספר כוחות, במספר מסלולי תנועה ואש, תוך הסתייעות במדרגות. כשחזר דיין מארה"ב, הוא שינה את התוכנית וקיבץ את הגדוד לטור אחד. באחת התגבשה אצל דיין תפיסת ההפעלה של כוחות ממונעים ומשוריינים.⁵⁴ הייתה זו, על-פי המסופר, השפעת פגישתו של דיין עם קפטן (סרן) אברהם באום. באום היה יהודי מברונקס, ששירת בצבא ארה"ב בזמן מלחמת העולם השנייה ונדע בפשיטה שביצע עם טור משורייני בשלהי המלחמה – ניסיון נפל לשחרר שבויים שהוחזקו מאחורי הקוויים הגרמניים.⁵⁵ דיין עצמו הודה שאינו יודע איך להפעיל שריון⁵⁶ וכי למד את התורה מבאום. לפי טבת, סיפר אורי בראון שדיין כינס את מפקדי הגדוד שעות אחדות לפני הלחימה וסיכם את עיקרי התורה: "אתם יודעים שאינני יודע דבר על לוחמת שריון. אז שאלתי. ואתו מפקד אמריקאי אמר לי, כי שריון אין כללים קבועים, אבל יש עיקר גדול – זה לנסוע על אש וגלגלים...".⁵⁷ הדבר התיישב אצל דיין עם תפיסתו שהתבטאה באימוני הגדוד: טקטיקה יש

1981, סיפר: "למדתי מן הקרב בלוד" רמלה והתרשמתי בלוד, שאפשר להיכנס עם הג'יפים".⁴⁰ על-פי אורן, נשא עימו דיין את הלקח הזה ושאל ליישמו בתכנונים מבצעיים.⁴¹ התפיסה הזאת התפתחה לגישה שלסקוב וזורע מכנים בביקורתיות "גישת ההתמוטטות". על-פי הגישה הזאת, תפיסת מתחמים עורפיים של האויב על-ידי חדרה לעומק שטחו ימוטטו את המערך שלו.⁴²

הוויכוח בין דיין לסקוב ולזורע על אופן הפעלת השריון היה נוקב ומהותי ביותר בשלבי בנייתו של מערך השריון לפני מלחמת "קדש".⁴³ במהלך הוויכוח התורתית פירט דיין ב"מערכות"⁴⁴ ובמסמך פנימי שלא פורסם – "איך

אין ספק שהדו"ח של דיין נועד בראש ובראשונה להשפיע על ההיסטוריוגרפיה ואינו ניתוח מעמיק של הקרב

ילחם השריון".⁴⁵ – את תפיסתו כיצד יש להפעיל את הכוח בכלל ואת השריון בפרט ואת גישתו ביחס להתקפיות. ב"יומן מערכת סיני" מציג דיין פעם נוספת את התפיסה הזאת, המושפעת מחוויות לוד: "[לחימה] בנשימה אחת ליעדו הסופי, להילחם ולהתקדם ברציפות מעת הפריצה ועד השלמת משימתו".⁴⁶ חלק מהנאיביות ואולי גם מהרברנות בעקבות הניצחון בלוד מתבטא גם בדברים הבאים: "נוכל... לנצח את צבאם ולכבוש את סיני תוך שבועיים ימים. אם לא נקבל טנקים נוספים, נשתמש בבאזוקות המורכבות על ג'יפים וקומנדקרים".⁴⁷ ברזנר מציג גישה מורכבת וסיבות נוספות לגישתו של דיין ולאופי התוכניות להפעלת הטנקים ב"קדש".⁴⁸ רק אתרי מלחמת "קדש" הבין דיין שתפיסתו את הפעלת השריון לא הייתה נכונה.⁴⁹ לוד – כפי שצוין – אחראית במידה רבה לתפיסה

במערכת ההתגוננות בלוד ורמלה וגורם עיקרי לכניעתם". בחלק שלאחר מכן של הדו"ח מצויה המסקנה, שיכולה להיות הבסיס ל"אידיאולוגיה" שיצר הקרב ולתדמית שנוצרה לו: "הפריצה ללוד ורמלה נעשתה ללא כל הכנה מוקדמת של נשק מסייע, והיא בוצעה הודות למהירות הפעולה וכוח המחץ המהיר". אין ספק שהדו"ח נועד בראש ובראשונה להשפיע על ההיסטוריוגרפיה ואינו ניתוח מעמיק של הקרב, שכן, כפי שכותבים קדיש וסלע, מסע הגדוד היה מבולבל וחסר שליטה, ו"אך באקראי הביא להתמוטטותו של המערך הערבי המקומי במזרחה של לוד".³² על האקראיות המוחלטת של תנועת הכוחות ניתן ללמוד מכך שבשעה שהמשורייני המוביל, "הנמר הנוראי", פנה לתוך העיר, המשיך שאר הטור לכיוון רמלה ללא שליטת המג"ד.³³ זאת כתוצאה מחוסר יכולת לעצור את הרכב השני בכוח בשל תקלה במצמד שלו.³⁴ תנועת הגדוד יצרה לקרב דימויים של בליצקריג בזעיר אנפין³⁵ ושל פשיטת פרשים – כפי שכתב "מערכות" זמן קצר לאחר הקרב בניתוח של מבצע "דני": "כהמשך ישיר למסורת התקפות פרשים נועזות. הג'יפ העובר בכול – הוא הוא הפרש המסתער של ימינו הממונעים".³⁶ דיין מצייר עצמו כאיש חיל הפרשים, כאיש הקוואלריה,³⁷ ולוקח את הדימוי רחוק מספיק כדי להשוות את גדוד 89 ליחידות הקוואלריה של צבא ארה"ב שפגש בביקורו בווייטנאם ב-1966.³⁸ אולם סיפור הקרב על לוד אינו רק סיפור של גבורה, של אגו ושל דימוי עצמי ואינו מתמצה רק בוויכוח מי הכניע את העיר, אלא גם שימש כבסיס לתפיסות מבצעיות. קיימות עדויות שלקרב הייתה השפעה רבה על משה דיין ועל התפיסות המבצעיות שהציג בהמשך שירותו הצבאי. בראיון ב-1975 אמר דיין: "גדוד 89 המחיש בפשיטתו את המחץ של כוח שריון, הפורץ לו טריז צר לעומק בפעולה מהירה המונהגת מלפנים".³⁹ בראיון נוסף, שפורסם ב-

להתאים לכל מצב ומצב.⁵⁸

ראינו שמעמדו ואופיו של דיין הם שקבעו את אופי הגדוד ואת דפוסי הלחימה, אף שגם אחרים ניסו להשפיע על סגנון הלחימה. נראה שחוסר הניסיון הקרבי של צה"ל בכללו⁵⁹ ושל דיין בפרט בא לידי ביטוי בצורת הקרב ובהתנהלות הפיקוד והשליטה. דיין אומנם קבע נורמות של פיקוד

יצחק רבין:
"הפריצה גרמה ל] ערעור
הנכונות להתנגדות"

יגאל אלון:
"לפריצת הגדוד ללוד הייתה]
חשיבות גדולה של ערעור עצמי
[של הערבים המגינים]"

ופיקד על הקרב בלוד, שלא זו בלבד שדיין וגדודו תעו בדרכם בתוך לוד, אלא שמייד לאחר חזרת הגדוד לבן-שמון, הודיע דיין שהוא נוסע לספר לבן-גוריון שהוא כבש את לוד, וזאת בניגוד לפקודה של אלון שלא יעזוב. כך עקף דיין את מפקדיו ויצר את ראשיתה של האגדה על כיבוש לוד.⁷⁰ יחד עם זאת יש לציין שזמן קצר אחרי המלחמה אמר כהן דברים שונים ומרירים פחות על דיין בהקשר לפרשת כיבושה של לוד.⁷¹ דבריו של מולה כהן יכולים איפוא להעיד על

כך שדיין והסובבים אותו פעלו מתוך מודעות היסטורית, אם כי מולה אמר את הדברים האלה זמן רב לאחר האירועים, כאשר כבר לא נשארו רבים אשר יוכלו להכחיש אותם. הפרשה הזאת מוכיחה עד כמה צדק אלון (מיל) ישראל טל כשכתב: "המיתוס הוא נשקם של המפקדים במלחמת התהילה וההישרדות שלאחר המלחמה, ואיש אינו מתפרק מנשקו כל עוד קיים 'איום' על מקומו בהיסטוריה".⁷² כמו כן יש בפרשה הזאת כדי ללמד על מעמדו של דיין - מעמד שלא ניתן היה לערער עליו באותה העת, אלא רק לאחר שנים רבות, ובמיוחד לאחר מותו. חשיבותו של המעמד הזה היא רבה, שכן הוא השפיע על דפוסי החשיבה והלחימה בצבא.

השאלה מי כבש את לוד אינה חשובה. מקובלת התשובה של אלון,⁷³ שנפילת העיר היא שילוב של מספר גורמים: כיתור העיר, פריצת גדוד 89, חדירת פלוגות מחטיבת "יפתח", הרעשות אוויר, ארטילריה ומרגמות ונסיגתו של הלגיון הירדני.⁷⁴ שאלות שוליות יותר, כגון: מי אמר לגדוד להגיע לבן-שמון, מי נתן את הפקודה להיכנס ללוד או האם אמרו לדיין להיאחז בעיר,⁷⁵ הן בלתי רלוונטיות לדיון

שעבדו במחיצתו מעיד עד כמה הם העריכו אותו.⁶⁶ ניתן לסכם בדברי נאור, שדיין של שנות ה-50 גדל לממדי אגדה.⁶⁷

דמותו של דיין גרמה לרבים "ליישר קו" איתו בנושאים רבים וכך גם בסיפור הקרב בלוד. למרות הוויכוחים שהיו עם דיין על הקרב אמר יגאל אלון, מפקד מבצע "דני": "לפריצת הגדוד ללוד

מאחר שלקרב על לוד ולהתקפת גדוד 89 הייתה השפעה גדולה על דיין, ומאחר שלדיין הייתה השפעה מכרעת על צה"ל בראשית שנות ה-50, הרי ייתכן שלאירועי לוד היה חלק בבניין התורה של צה"ל

הייתה] חשיבות גדולה של ערעור עצמי [של הערבים המגינים]".⁶⁸ קצין המבצעים, יצחק רבין, ציין: "הפריצה גרמה ל] ערעור הנכונות להתנגדות".⁶⁹ בספרו, שיצא לאור באחרונה, טוען מולה כהן, שהיה מפקד חטיבת "יפתח"

מלפנים ושל דוגמא אישית,⁶⁰ אך ניסיונו, שנלמד בעיקר מעצמו,⁶¹ הביא אותו בהמשך לקבוע מסקנות תורתיות. יכול להיות שהסיפור, שהיה אפיזודה קטנה במהלך מלחמה ממושכת ועקובה מדם, היה הופך למעלל קרב ולמורשת נידחת במרתפים של קצין חינוך ראשי או נושא לעניינם של חוקרים בודדים, אלמלא היה מדובר בדמות המרכזית בקרב - משה דיין. לא תהיה זאת הפרזה גדולה לומר שדיין סימל בשנות ה-50 ו-60 בדמותו ההרואית והרומנטית את דמות הצבר - דימוי שהוא עצמו טיפח.⁶² עד מלחמת יום הכיפורים היה דיין "סמכות ביטחונית טבעית". בתור שכזה - ובשל נסיבות פוליטיות מסוימות - הוא מונה לשר הביטחון ימים אחדים לפני שפרצה מלחמת ששת הימים.⁶³ הערכה רבה ואף הערצה לדיין ניתן למצוא בספרים הרבים שנכתבו על אודותיו - ספרים שרבים מהם יצאו לאור עוד בחייו.⁶⁴ מעל לכול, בהקשר של המאמר הזה, היה דיין מאלופי צה"ל המשפיעים ביותר לאחר קום המדינה. כרמטכ"ל מ-1953 ועד 1957 הוא עיצב את צה"ל והנהיג אותה בפעולות התגמול ובמלחמת "קדש".⁶⁵ עיון בדבריהם של קצינים

יולי 1950. ראו גם: אלון קדיש, אברהם סלע וארנון גולן, **כיבוש לוד**, 1948, משרד הביטחון, 2000, עמ' 63, הערה מס' 20

12. **קרבנות תש"ח**, מערכות, 1955, עמ' 252-258

13. **לורד, שם**, עמ' 327-329

14. ענף היסטוריה במטה הכללי, **תולדות מלחמת הקוממיות**, מערכות, אוגוסט 1960, עמ' 256-258

15. אלחנן אורן, **בדרך אל העיר**, תל-אביב, מערכות, 1976

16. Edward Luttwak, Don Horowitz, **The Israeli Army**, London, 1974, p. 56

17. עמיעד ברנר, **ניצני השריון**, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, 1995, עמ' 151-155

18. משה דיין, **אבני-דרך**, ירושלים, עידנים - מהדורת ידיעות אחרונות, 1976, עמ' 61-71

19. שבתי טבת, **משה דיין**, ירושלים, שוקן, 1971, פרק 12

20. אריה חשביה, **עין אחת למאוס**, תל-אביב, אחיאסף, 1969, עמ' 149-156

21. ראו לדוגמה את "הפשיטה על מפקדתו של חסן סלאמה", **מערכות כ"ב**, פברואר 1954, עמ' 32-6; "מקרב לטרון", **מערכות נ"ט**, ספטמבר 1949, עמ' 21-39; "מבצע יואב", **מערכות ס'**, דצמבר 1949, עמ' 26-52. בסיפור הקרב על כרתיה יש לתיאורי דיין מקום נרחב, אך לא בלעדיו. ראו: "ביום העשירי - קרבות כרתיה בשלהי עשרת הימים", **מערכות פ"ו**, 1954, עמ' 35-63

22. אפרים תלמי, **מה ומי - לכסיקון מלחמת העצמאות**, דבר, 1969, עמ' 85; מנחם תלמי, **כך לחם ישראל**, תל-אביב, זיורעאל, 1953, עמ' 196; "יצ' שווארץ, **מלחמת השחרור של עם ישראל**, ירושלים, ראובן מס, 1951, עמ' 183; זאב וילנאי, **המערכה לשחרור ישראל**, ירושלים, מסדה, 1950, עמ' 83

23. אפרים תלמי, **שם**, עמ' 205. השגיאה במקור.

24. יהודה ואלך, **לא על מגש של כסף - תולדות מדינת ישראל מראשית ההתיישבות עד עידן השלום**, ירושלים, כרטא, 2000, עמ' 78. ראו גם **מפת ישראל - אתרי מורשת קרב והנצחה לשנת היובל**, הוצאת העמותה לאירועי שנת החמישים למדינת ישראל. ראו גם באתר האינטרנט הרשמי של www.idf.il/hebrew/organization/Armored/armored7.stm

25. יהודה ואלך, (עורך), **אטלס כרטא לתולדות מדינת ישראל - שנים ראשונות תש"ח-תש"ך**, ירושלים, 1978, עמ' 69

26. חני זיו ויואב גלבר, **בני קשת**, משרד הביטחון, 1998, עמ' 175

27. שבתי טבת, **שם**, עמ' 289

28. יורם טהרלב, (עורך), **אגרוף הברזל**, 1966, עמ' 11-10. ראו מסמך נוסף של קצין חינוך ראשי - מ' שריד ואחרים (עורכים), **חטיבת הזקן במערכה**, הוצאת מטכ"ל - קצין חינוך ראשי, עמ' 20

29. אפרים ריבק, "על הפריצה ללוד ותכנונה",

שמעבר לתקופת דיין. אולם ניתן לטעון, כי מאחר שלקרב על לוד ולהתקפת גדוד 89 הייתה השפעה גדולה על דיין, ומאחר שלדיין הייתה השפעה מכרעת על צה"ל בראשית שנות ה-50, הרי ייתכן שלאירועי לוד היה חלק בבניין התורה של צה"ל. כדי לבדוק זאת יש לבצע מחקר מעמיק ומקיף על תורות הלחימה של צה"ל בראשית דרכו ולמקד את המחקר על ההשפעה שהייתה לאישים השונים על יצירתה של תורת הלחימה של צה"ל.

מקורות

1. לדוגמה: מרדכי בראון, "שישה ימים, שש תמיהות ושש עצות למחקר", מתוך **אניטה שפירא** (עורכת), **עצמאות - 50 השנים הראשונות**, ירושלים, מרכז זלמן שזר, 1998, עמ' 323

2. מתתיהו מיזל, **המערכה על הגולן - יוני 1967**, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, 2001. דוגמה למחקר נקודתי נוסף ראו: צבי עופר, **ברק ביום הכיפורים**, תוה"ד/היסטוריה, 1995 (לא פורסם). פרסומים נוספים מופיעים בקטלוג הפרסומים של תוה"ד שיצא באחרונה.

3. ישראל בן-דור, "יוצא מהכלל המעיד על הכלל", **מערכות** 376, אפריל 2001, עמ' 52-53

4. נתנאל לורד, **קורות מלחמה העצמאות**, מסדה, 1958

5. ענף היסטוריה במטה הכללי, **תולדות מלחמת הקוממיות**, מערכות, אוגוסט 1960

6. ענף היסטוריה במטה הכללי, **תולדות מלחמת הקוממיות**, מערכות, אוגוסט 1960, דף השער

7. אלון קדיש, אברהם סלע וארנון גולן, **כיבוש לוד**, 1948, משרד הביטחון, 2000

8. מנחם בנטוב, "היה טבח?", **מערכות** 373, נובמבר 2000, עמ' 66-68

9. בני מוריס, "ההיסטוריוגרפיה החדשה: ישראל פוגשת את עברה", מתוך **תיקון טעות - יהודים וערבים בארץ-ישראל 1936-1956**, עם עובד, 2000, עמ' 23-41. וגם: בני מוריס, **לידתה של בעיית הפליטים הפלסטינים, 1947-1949**, עם עובד, 1991

10. ישראל טל, **ביטחון לאומי - מעטים מול רבים**, תל-אביב, דביר, 1996, עמ' 119-123. זהו מיתוס מובן של סיפור "מקדש", שאינו מובחן בכל מקרה ומקרה בבהירות מאגדות וממשייות. ההגדרה לקוחה מתוך **מילון פונטנה למחשבה מודרנית**, עם עובד, 1994, עמ' 254. דוגמה למיתוסים צבאיים ראו: שמעון נווה, **אמנות המערכה - התהוותה של מצוינות צבאית**, מערכות, 2001, עמ' 108-110 - שם נידונים מקורות המיתוס של הוורמכט ושל הבליצקריג.

11. משה דיין, "כיבוש לוד", **מערכות ס"ב-ס"ג**,

הנוכחי. אין כוונה להמעיט בערכו של דיין או לזלזל בלחימה של גדוד 89 בלוד, ואין ספק שהמשפט הבא, שנאמר על ידי קיקרו, מתאים גם לדיין: "בקרב אלה שטרם נולדו יתעוררו חילוקי דעות, כפי שהתעוררו בנינו. אחדים יהללו את הישגין עד לב השמיים, אחרים יתעלמו מהם".⁷⁶

שאלה חשובה הרבה יותר היא איזו מורשת הנחיל משה דיין לצה"ל בעקבות הקרב. לדעתי, ניתן להצביע על שלוש מורשות כאלה:

1. מתוך "ערפל הקרב" ו"ערפל ההיסטוריה" של כיבוש לוד צמחו העקרונות של הלם השריון⁷⁷ ושל פריצת שריון "בארגז אש"⁷⁸. זהו דפוס לחימה שטופח בצה"ל בשנים שלאחר מלחמת העצמאות ובה לידי ביטוי בקרבות שעתידים היו להתחולל לאחר אותה המלחמה.⁷⁹
2. סגנון התנהלותו של דיין מול עמיתיו ומול דרגים בכירים מצביע על הבעייתיות של הבקרה המבצעית בצה"ל. דיין, שהגיע לבן-שמן על דעת עצמו, לאחר שעזב את מרחב דיר-טריף ללא ידיעת חטיבה 8 ומפקדה, וגם דאג לספר על כך ככולם, יכול היה לכעוס על אחרים שעשו לו זאת, דוגמת אלוף פיקוד הדרום ב"קדש"⁸⁰, אך הוא זה שקבע את דפוס היחסים בין הרמות.
3. ההצלחה בלוד הייתה חלק מבסיס המנטליות שיצרה ועודדה דפוסים טקטיים שנבנים, כפי שמגדיר נווה, "שלא על-פי עיקרון, מלבד הצלחה".⁸¹

לסיכום, במאמר ראינו כיצד הוצג הקרב באור אחד ואחיד החל מספרות "אלבומי הניצחון", דרך "מערכות" ומורשת צה"ל, וכיצד נעשה שימוש מרכזי בתיאורו של דיין את הקרב ליצירת המיתוס. עוד ראינו שדיין יישם את לקחי הקרב בלוד - כפי שהוא הבין אותם - ואת צורת הלחימה של גדוד 89 בהמשך דרכו המשפיעה בצבא.

קשה יותר להוכיח שלקרב הייתה השפעה מכרעת על התפיסה ועל התורה הצבאית במעגל רחב יותר ובטווח הזמן

מערכות ס"ה, נובמבר 1950, עמ' 75-76
 30. על החשיבות המחקרית של הדו"חות לאחר הקרב ראו: מתתיהו מייזל, **המערכה על הגולן - יוני 1967**, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, 2001, פרק המבוא
 31. **דו"ח מבצעים מס' 2 של גדוד 89: פריצת דרך לבן-שמן - פשיטה לתוך לוד ורמלה**. זאת אף שהדו"ח חתום על ידי שליש הגדוד.
 32. קדיש, סלע וגולן, **שם**, עמ' 54
 33. ראו לדוגמה: ירוחם כהן, **לאור היום ובמחשך**, תל-אביב, עמיקם, 1969, עמ' 155; מולה כהן, **כיבוש הערים הערביות והמעורבות במלחמת העצמאות**, תל-אביב, המרכז לתולדות כוח המגן - "ההגנה", 1989, עמ' 17
 34. זאת על-פי עדות אחד המ"פים. אלחנן אורן, **שם**, עמ' 302, הערה 22. חוסר התיאום היה גם עם הכוחות הנוספים במבצע. ראו לדוגמה את תיאורו הספרותי של טישלר מתוך יצחק טישלר, **אחרונים על הרס, עם עובד**, 1970, עמ' 115
 35. כפי שכתב כתב הפלסטיין פוסט. ראו: קדיש, סלע וגולן, **שם**, עמ' 115-117
 36. **מערכות נב"ג**, אוקטובר 1948, מתוך מי ומה בחוברת.
 37. משה דיין, **אבני-דרך**, עמ' 64
 38. משה דיין, **יומן וייטנאם**, תל-אביב, דביר, 1977, עמ' 85
 39. אלחנן אורן, **שם**, עמ' 233
 40. יעקב ארז, (עורך), **שיחות עם משה דיין**, רמת-גן, מסדה - מהדורת ספריית מעריב, 1981, עמ' 33
 41. אלחנן אורן, **שם**, עמ' 233
 42. חיים לסקוב, ומאיר זורע, "והיה כי תצא למלחמה", **מעריב**, 10 באוקטובר 1965, מצוטט אצל מרדכי נאור, **לסקוב**, ירושלים, 1989, עמ' 304
 43. עמיעד ברזנר, **סוסים אבירים**, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, 1999, עמ' 303-333
 44. משה דיין, "על ההתקפיות במלחמת השחרור", **מערכות** קיח"ק, 1952
 45. ברזנר, **שם**, עמ' 322-325
 46. משה דיין, **יומן ומערכת סיני**, תל-אביב, עם הספר, 1965, עמ' 36
 47. **שם**, עמ' 32
 48. ברזנר, **שם**
 49. ברזנר, **שם**
 50. על לחימת הגדוד בדיר-טרף ראו, למשל: אלחנן אורן, **שם**, עמ' 91-99. ביקורת על פעולות דיין בקרב ראו: ירוחם כהן, **שם**, עמ' 150-151
 51. על קרב כרתיה ועל תוצאותיו, כולל תביעת מפקד גבעתי, שמעון אבירן, לטפל משמעתית בדיין, ראו: "ביום העשירי - קרבות כרתיה", **מערכות** פ"ו, 1954. ראו גם: שאול דגן ואליהו יקיר, **שמעון אבירן גבעתי - האישה שהיה לחטיבה**, ידיעתי, 1995, עמ' 248-249. כמו כן ראו שבתי טבת, **שם**, עמ' 301
 52. יוחנן פלץ שירת בצבא הבריטי, שימש כמ"פ בחטיבת קריית, היה סגנו של דיין ומפקד

קורס מפקדים. ראו: מרדכי נאור, **שם**, עמ' 130-131. ראו: יואב גלבר, **גרעין לצבא עברי סדי, ירושלים**, יד יצחק בן-צבי, 1986, עמ' 203, 244, 263, 516
 53. דיין טס לארה"ב בשליחות בן-גוריון כדי ללוות את גופתו של אלוף דוד מרכוס לקבורה.
 54. משה דיין, **אבני-דרך**, עמ' 63; עמיעד ברזנר, **ניצני השריון**, עמ' 154
 55. שבתי טבת, **משה דיין**, עמ' 278. את הסיפור המפורט ראו אצל ג' טולאנד, **100 ימים אחרונים**, תל-אביב, מערכות, 1968, עמ' 219-230. ראו גם: Charles Whiting, **Hours to Hammelburg**, New-York, Ballantine Books, 1970
 56. אורי בן-ארי, **נוע, נוע, סוף**, מערכות, 1996, עמ' 321
 57. שבתי טבת, **משה דיין**, עמ' 281; אלחנן אורן, **בדרך אל העיר**, עמ' 88
 58. משה דיין, **אבני-דרך**, עמ' 61. ראו גם ברזנר, **שם**, עמ' 142
 59. אומנם הייתה התעסקות במחשבה צבאית כבר בתקופת ההגנה (ראו: נחום בוגנר, **מחשבה צבאית ב"הגנה"**, מערכות, 1998 וכן את חוברות "מערכות", שהחלו לצאת לאור מ-1938), אולם ברזנר מצביע על כך שבתחום הלחימה המשוריינת הייתה התעסקות מועטה. ראו ברזנר, **שם**, עמ' 23
 60. חוץ מזה, ייתכן שישנם יתרונות בלהיות צעיר, חסר ניסיון ובלתי מקובע, כפי שניתן ללמוד מהתהוותה של תורת המערכה הסובייטית. ראו בעניין זה: שמעון נווה, **אמנות המערכה - התהוותה של מצוינות צבאית**, מערכות, 2001, עמ' 153
 61. ראו את דברי בן-גוריון לדיין באיגרת הפרידה מדיין הרמטכ"ל. מתוך: משה דיין, **אבני-דרך**, עמ' 375
 62. דיין למד בקורס מג"דים ושלושה חודשים באנגליה. ראו: משה דיין, **אבני-דרך**, עמ' 103-104
 63. אניטה שפירא, "השוואה: זיכרון פרטי וזיכרון ציבורי", מתוך אניטה שפירא (עורכת), **עצמאות - 50 השנים הראשונות**, ירושלים, מרכז זלמן שזר, 1998, עמ' 528. ראו גם עוז אלמוג, **הצבר - דיוקן**, תל-אביב, עם עובד, עמ' 26
 64. גד יעקובי, "המשבר הפוליטי בתקופת ההמתנה", מתוך אשר ססר (עורך), **שישה ימים - שלושים שנה, מבט חדש על מלחמת ששת הימים**, עם עובד, 1999, עמ' 172-178
 65. אריה חשביה, **שם**. פנחס יורמן (עורך), **משה דיין - דיוקן**, 1968; יהודה הראל, **הלוחם**, מוקד, עמ' 64-74; אבנר פלק, **משה דיין - האישה והאגדה**, כנה, 1985; אבי יאיר, מתוך אלי לנדא (עורך), **המצביאים**, גבעתיים, אל-פלג; אהוד בן-עזר, **אומץ - סיפורו של משה דיין**, משרד הביטחון; Naphtali, Lau-Lavie, **Moshe Dayan - A Biography**, London, 1968, pp. 63-65. ספר שונה במקצת, אך המעיד על ייחודו של דיין. הוא ספר קריקטורות: יוסף ב"ס, **דיין בעין**

הקריקטורה, לוינ'אפשיטיין. על דיין נכתבו לפחות עוד שתי ביוגרפיות באנגלית, וגליליה רוין-פדר כתבה עליו ספר לבני הנעורים בשני כרכים.
 65. יש הטוענים, כגולני, שדיין הוליך את צה"ל ואת מדינת ישראל למלחמה. ראו: Golani, Motti, Chief of Staff in Quest of a War: Moshe Dayan Leads Israel into War, **The Journal of Strategic Studies**, Vol. 24, No. 1, march 2001, pp. 49-70
 66. דוגמא להערכה וליחס לדיין מצד קצינים שעבדו בקרבתו ראו: מאיר עמית, **ראש בראש**, תל-אביב, הד ארצי, 1999, עמ' 85-87. כמו כן ראו: עוזי נרקיס, **חייל של ירושלים**, משרד הביטחון, 1991
 67. מרדכי נאור, **לסקוב**, עמ' 294
 68. שבתי טבת, **משה דיין**, עמ' 288-290
 69. אלחנן אורן, **בדרך אל העיר**, עמ' 107. ראו גם: יצחק רבין, **פנקס שירות**, כרך א', תל-אביב, ספריית מעריב, 1979, עמ' 60
 70. מולה כהן, **לתת ולקבל - פרקי זיכרונות**, תל-אביב, הקיבוץ המאוחד, 2000, עמ' 140-141. ראו גם: **כיבוש הערים הערביות והמעורבות במלחמת העצמאות**, עמ' 17
 71. מולה כהן מתוך גלעד זרבבל (עורך), **ספר הפלמ"ח**, כרך ב', הקיבוץ המאוחד, תש"ז, עמ' 571
 72. ישראל טל, **ביטחון לאומי - מעטים מול רבים**, תל-אביב, דביר, 1996, עמ' 121
 73. יגאל אלון, **מערכות הפלמ"ח - מגמות ומעש**, הקיבוץ המאוחד, 1965, עמ' 261
 74. אם עוסקים בהיסטוריוגרפיה, אז זאת, כמובן, אינה הגרסה הייחודית הרשמית. ראו לדוגמה: **בעיני האויב - שלושה פרסומים ערביים על מלחמת הקוממיות**, מערכות, 1954, עמ' 208. על המורל מעידות התשדורות. ראו: קדיש, סלע וגולן, **כיבוש לוד**, יולי 1948, עמ' 89 ואילך.
 75. כהן טוען שלא דיין הציע לפרוץ ללוד, והוא התנגד להנחיית אלון להישאר בעיר. ראו: ירוחם כהן, **לאור היום ובמחשך**, עמ' 154
 76. קיקרו מצוטט מתוך צבי יעבץ, **ז'וליס קיסר - תהפוכותיה של כריזמה**, דביר, 1992, עמ' 19
 77. עמנואל ולד, **קללת הכלים השבורים**, ירושלים, שוקן, 1987, עמ' 18
 78. אין זה המינוח המקצועי. ארגז אש הוא משהו אחר. ראו: אג"ם-תוה"ד, **המילון למונחי צה"ל**, 1998, עמ' 52
 79. לדוגמה: רמאללה - 1967, סואץ - 1973, שכס - 1996 ואולי גם אירועים שונים במהלך "גאות ושפל" החל מאוקטובר 2000.
 80. דן הורוביץ ומשה ליסק, **מצוקות באוטופיה: ישראל - חברה בעומסית**, עם עובד, 1990, עמ' 253
 81. שמעון נווה, **אמנות המערכה - התהוותה של מצוינות צבאית**, מערכות, 2001, עמ' 122